

معارف عمومی نظاری

تدقیقات لسانیہ هیئت

عدد : ۱

اصول املا

مصنف و املا انجمنی طرفندہ نزیب اولو محمد

استانبول — مطبعہ عامرہ

۱۳۳۳—۱۳۳۵

مقدمه

علم السنه علماسنك دوقوز يوزدن فضله تخمين ايتدكلرى لسانلرك املالرى ده لغتلىرى گېي تاثيرات مختلفه ايله متحول و قوانين تكامله تابعدر. بوتائيرات تدقيق اولوندىنى زمان السنه آراسنده مشترك نقاط اساسيه گوسترمك قابل اولور. املادن مقصد الفاظ لسانى يازى يله افاده ايدمركن بر اطراد تايمين ايتمكدرك. هر لسانك املاسنده « تلفظى ترسيم » بر اساس اولدىنى گېي هر لسان ايچين اشكال حروف و كمانى كندى احتياجه گوره « قطعاً تعين » ده ايكنجى بر اساس تشكىل ايدمرك. ايشته لسانلرك اكرت عظيمه سنده املا مشكلاتى اول امرده بوايى اساسك مطرداً تأليف ايديله مەسندل تولد ايتمشدر؛ فى الحقيقه چينلىر، فيكلىلر، مصرلىلر، عبرانىلر و يونانىلر جه شرف اختراعى من القديم تملك ايدىلك ايتته نيلن و منشأ حقيقى شيمدى يه قادار تعين اولونمايان « رسم خط » ك ملل و اقوام مختلفه آراسنده اشكال متفاوتە ككساب ايدمرك تكامل صفحەلرى گچيردىكى اڭكسى مؤلفاتدن بوگونه قادار يازيلان آثارك تدقيقله ثابت اولويور. واقعا رسم خط متخصصلىر خطوط السنه يى اوچ تاريخى دوره يه آييريورلر: « دور ترسيمى » ياخود « هيره و غليف » دورى كه افكار و اشياى اونلره دلالت ايدمرك رسملرله گوسترمك؛ « دور فرت » كه اشيا و افكارى تعديلات معينه دائره سنده قبول اولونمش اشكال مخصوصه ايله ارايه ايتمك؛ « دور الفباى » كه اصوات الفاظى برر شكل مخصوص ايله يازمقن عبارتدر. واقعا مشهور اولارق چين، مصر، سامى، ميخى، سانسقرت، زند خطلىرى و برده خطوط غربيه ناملىر آلتندە يدى بويوك يازى واردر. فقط بونلرك هيچ برنده املا نقطه نظرندن مطلوب اولان مكمليت حصوله گلمه مشدر. رسم خطك نقائصندن ماعدا املا مسائلنده تلفظك تكامل و تخالف، قواعد لسانك استقرارى، جواهر كلماتك فكر محافظه سى، علوم و فنونك ترقياتى، كلمات اجنبيه نك تاثيراتى گېي اسباب و عوامل موجوددر.

اقوام متمدنه، لسانلرنده کی املا مشکلاتی ازاله ایدم بیلیمک ایچین زمان زمان اوغراشمقن خالی قالماملردر. بالخاصه فرانسیزلر - اسپانیولجه، ایتالیانجه گبی لسانلرده املانک همان تماماً تلفظه توفیق ایدیله بیلدیگی نظر دقته آلارق - فرانسیزجه نك املاسی ده تلفظه توفیق ایتک ایچین حروف صائته یی کلمات لسانک احتیاجانه گوره تربید، صامتله آراسنده عینی تلفظه تابع اولانلری توحید ایدرک مکمل ألفبا کتابلری، املا رساله لری تألیف ایتیشلریسه ده بونلرک هیچ بری قبول عامیه مظهر اولاماشدر. چونکه صفحات تکامل گچیرمش بر حادثه اجتماعی تاریخنن کلیاً آیرمق، اوکا یگی برشکل قطعی، ماضیسندن بوتون بوتون باشقا بر وجهه استقامت تعین ایتک ممکن اولاماز. اهل لسانک لسانه ایدم بیله جکلی خدمت لسانک تأثیرات عدیده عریقه و محیطه ایله سینئه ملتنن پیمان ایدن تکاملاتی بولوب گوسته ررک هر تکاملده امر ضروری اولان انحرافات، ترددلرک ازاله سینئه جالیشمقن عبارتدر. بو حقیقت بعضی أمثال تاریخیه ایله ده مؤیددر:

۱۹۰۴ سنه سنده فرانساه معارف نظارتنک أرباب اختصاصدن تشکیل ایتیش اولدینی املا قومیسینونک قرارلاشدیردینی اصلاحات قبول ایدیله مشدر. قومیسینونک مقرانی غایت معقول و معتدل اولدینی حالده بوتشبدن و قتیله فرانساه انجمن دانشی خبردار ایدیله دیگی ایچین کنندی لسان مسائلنده حاکم مطلق عد ایدن آفاده می عزت نفسنه تجاوز ایدیلدیگی و اهمه سیله مقررات اصلاحیه یی رد و ابطال ایتیشدر.

۱۹۰۶ سنه سنده آمریقا رئیس جمهوری روزوولتک تحت حمایه سنده تشکل ایدن املا قومیسینونک اینگیلنز لساننده کی املا مشکلاتی ازاله ایچون اتخاذ ایتدیگی مقررات دخی محکوم سقوط اولو ویرمش ایدی.

پورته کیزده انجمن دانش املانک تعدیلی مسئله سنی اصلا نظر اعتباره آلاماشدر. ایسپانیاده، ایسپانیولجه نك املاسی منتظم اولمقله برابر، تطبیق ایدیلک ایسته نیلن بعضی اصلاحات ایسپانیا انجمن دانشنده مظهر تصویب اولامایور. حال بوکه آلمانجه نك املاسی برقچ دفعه اصلاح ایدیش و بالخاصه یگر می بش

سنة أول آلمانياده تشبث ايديان املا تجمدداتی موقع تطبيقه وضع اولونمشدر .
نوروجهده دخي املانك اصلاحاتنه عائد تشبثات موفقيتله نتوج ايتشدر .

شوراسي شايان دقتدرکه املايه عائد اصلاحات تشبثلري بويله اصلاحاتنه اُك آز
محتاج اولان لسانلرده اُك زياده ثمره بخش اولويور . تلفظ ايله املا آراسنده كي فرقلر
نه قدار اهميتسز اولورسه املاي لسانده اجرا ايديله جك تعديلاتك اودرجه لرده
جزئياتدن عبارت قالماسي و بناء عليه قبول عامه يه مظهر اولماسي پك طبعيدر .

لسانمزلك املاسنه گمنجه : بونده كي مشكلات عظيمه معلومدر ؛ شو حالده
توركه مزده كي املانك اصلاح و تنظيمي ايچين اجرا ايديله جك بوتون تشبثاتنه
محكوم عقامت نظريله م باقيلاجق ؛ اصلاحاتدن مقصد فرانساده ، آمه ريقاده تطبيق
ايديلك ايسسته نيديگي گي « كلي وقطي » تعديلات ايسه ، يا خود گوسته وييله جك
صور اصلاحيه برهيت ادييه نك ، برانچمن دانشك مخالفتني جلب ايديه جك ماهيتده
بولونا جقسه بونك قبول و تطبيق ايديله مه نه جكي محققدر ؛ بويله اولمايوبده املاي
لسانك تاريخي ، صفحات تكامل ، بگونك احتياجي نظر اعتباره آلتاراق املاده كي
اطرادسز لقلرك رفنه ، ادبا و محررين ايله اهل لسانك قبول ايتدكاري تجمددات
و تكاملاتك تشبثه چاليشلا جقسه بويولده كي مساعينك آلمانياده ، نوروه حده اولديني
گي ثمرات مفيده بخش ايتمه سي و اطرا دي تأمين ايله برابر قرائتي تسهيل ايديه جك
معقول و معتدل مقرراتك عموم طرفندن حسن قبول گورمه سي پك ماملولدر .

توركه نك املاسنده « كلي تعديلات اساسيه » اجراسي ايچين صوك زمانلرده
گوسته ريلك ايسسته نيلن تجمدد برورلكلرك موفقيتنه اقتران ايدمه ديگي معلومدر . تجمددك
بو قدار همومي وقطي برشكلي دكيل ، خفت و ثقلت ، مقبوضيت و مبسوطيت
اعتباريله بعضي صائتلري و تلفظلري مختلف ، شكللري متجد ايكي اوج صامتي
بري برندن تفريق ايتمك ايچين تنظيماتك اعلانندن صوكرا انچمن دانش قراريله
تشبث اولونان اصلاحات جزئيه بيله قبول عامه يه نائل اولاماشدر . يالگيز املاي
لسانده صائتلرك اظهارينه دوعرو بر زماندن بري گورولن تدريجي تكامل بر موقع
قبول تأمين ايديه بيليور .

ایشته املامز بویه بر تکامل گچیر مکده ایکن ضروری اولارق برچوقده انحرافلره واطرادسزقلره دوشدیگندن بونلرک رفی و بالعموم مکتبلرده املانک توحیدی اساسلرینی مذا کره ایتمک اوزره معارف عمومیه نظارت جلیله سنجه مکتاب عالی و سلطانیه ادبیات معلملرندن تشکیل بویورولان قومیسینونده هیئتک اکثریت عظیمه سی املا وقواعد لسانک استعمال حاضره گوره تثبیتی زمانی گلمش اولدینی فکری درمیان ایتدیگندن نظارت مشار الیهجه « تدقیقات لسانیه انجمنی » [*] نامیله صرف و املا ولغت شعبه لرینه منقسم بر هیئت تشکیل ایدیلش و بوشبعلر اول امرده هیئت عمومیه حالنده اجتماع ایده رک طرز مساعی قرارلاشدرقدن سوکرا آری آری اجتماع ایله مذا کراته باشلامشدر.

صرف و املا انجمننک وظیفه سی هیئت عمومیه نک مقرری ایله بوجه آتی تعین ایتش ایدی :

اولاً : یکی حروف و اشکال قبول ایتمه مک ؛

ثانیاً : بعضی صائتلره وضع اولوناجق برطاقیم اشاراتی مکتب بتدائییه نک برنجی سنه لری رساله لرله « لغت » انجمننک ترتیب ایتمکده اولدینی « لغت » کتابنه منحصر طوتمق ؛

ثالثاً : املا لسانک اطرادینی کافل اولق اوزره تورکجه کله لرده صوائت و صوامته عائد بوتون قاعده لری گوسته ره رک مستتالری ده قرارلاشدریمق ؛

رابعاً : املا مشکلاتنک ازاله سنی تأمین ایده بیله جک جدوللری ترتیب ایتمک ؛ خامساً : لسانک صرف ونحو قواعدینی جامع بر کتاب وجوده گتیرمک .

وظائف بوجه ایله تعین ایتدکن سوکرا هیئجه اول امرده بر « اصول املا » رساله سی قلمه آلتنارق صرف ونحوه تعلق ایده ن املا مسائلنک ده بو صیراده تدقیقه صرف ونحو کتابنک بعده تألیف اولونماسی تنسیب ایدیلشدر .

« اصول املا » نامی ویریلن ایشبو اثرک ممکن مرتبه خطادن سالم وقواعد

[*] بویکی انجمنه اخیراً برده « ادبیات انجمنی » علاوه اولونمش و اوچ انجمنک هیئت عمومیه سنه « تدقیقات لسانیه هیئی » نامی ویریلشدر .

ونظريات املاي بالاطراف جامع اولاييلهسى ايچين آنجمنجه نه گيبي اساسلره استناد ايديلديگي بروجه آنى ايضاح اولونور :

(۱) املاي لسانك مختلف ادوار تكاملي وكماتك جذور اصليهسى نظر اعتباره آيندى ؛ چونكه هر يکينك برأسكيدن دوغديني واملاي لسانك ده بوتون حادثات اجتماعيه گيبي قومك تاريخندن انفكاك ايدمه يه جگي طيعيدر.

(۲) ارباب قلم طرفندن استعمال ايديلمكده اولان صوڭ شكل املا تديق اولونارق آرالرنده كي نقاط مشتركة تعين ايديلدى ؛ چونكه املازك اڭ متكامل صفحهسى بو مشترك نقطه لرده تعين ايدەر .

(۳) ارباب قلمك بعضاً كندى قبول ايتدكلى طرز املايه كندىلرى ده رعایت ايتمه ريك دولمكده اولدقلى اطرادسزلىقلرڭ برطرف ايديلهسى اُسبابى تأمين اولوندى ؛ چونكه افراطلر و تناقضلر شاين قبول اولاماز .

(۴) صوائتڭ قبول وتزيبى خصوصنده عصرلردن برى جارى و صوڭ زمانلرده بويوك بر انكشافه مظهر اولان تكامل ، معقول و مطرد بر درجه ده ، نظر اعتباره آينمقله برابر بوگونه قادار يازيلامش يا خود يك نادر اولارق قبول ايديلش بعضى صائتلر تشميلاً اظهار وبوصورتله آز زمان صوڭرا ظهور ايدمك حادثه نڭ وقوعى تسريع ايديلدى .

(۵) املاڭ تلفظه تقيب ايديلهسى اساسى قبول اولونمقله برابر نسانمزه جارى آهنگ قانونندن دولاي اظهارينه بر لزوم حقيقى گوروله مين و شيمدى يه قادار كيمسه طرفندن يازيلمايان بعضى حروف املاڭ اظهار اولونماسى ترجيح ايديلدى .

(۶) عربى وفارسى كلمه لرك املالىرى محافظه ايديلمكله برابر بونلردن عادتاً تورجكه لشمش اولدقلى ايچين مختلف شكللرده يازيلمده اولان كلمه لرك املاسى تثبيت اولوندى .

(۷) صوائت و صوامته عائد قواعدك تطبيقده تردده محل قالمق ايچين ثقييل وخفيف حرڪلى افعال مختلفه دن بر قاچنك تصريفاتى نمونه اولارق يازيلدى .

اصول املا رساله سی اوج قسم اوزرینه ترتیب اولونمیشدر :

۱ — صوائته عائد قاعده لر ؛

۲ — صوامته عائد قاعده لر ؛

۳ — جدوللر .

بو اوج قسمك مندرجاتی تحلیل اولونمازدن اول املا مزك تاریمختدن بر نبذه بحث ایدیلک مناسب اولور :

توركلرك قبول اسلامدن اول كندی لسانلرينك تحریرینه مخصوص حرفلری بولوندينی مستشرقین طرفندن کشف ایدیلش ، حتی تورك اقوامی آراسنده قبول اولونان حروف مختلفه دخی تعین اولونمیشدر : اورخون ایدیلرند محكوك یازیلر ایله سریانیجه دن محرف اولوب بالا خره استعمال اولونان اویغورجه یازی آراسنده فرق عظیم واردر . بو یازیلرک ، شو مقدمه ده تدقیقه محل گویدوله مەدی ؛ زیرا اسلامیتك توركلر آراسنده انتشارندن صوگرا لسان عربك برچوق کلمات و ترا کییله برابر حروفی ده قبول ایدیلدیگندن تورك یازیلری حروف عربیه ایله یازیلايه باشلامیشدر . عثمانلی تورکجه سنده بو آ نه قادر دوام ایدن املا مشکلاتك منشأی ده بودر .

عربلرک قواعد املاسی کندی لسانلرند بيله انواع مشکلاته باعث اولدینی گبی اساساً تورکجه یازمق ایچین حروف عربیه ده کافی دیلیدی . عربلر کندی یازیلرند بیدایه نقطه لی حرفلرک نقطه لرینی بيله حذف ایدرک ألفاظك قرینه ایله اوقونماسنی ، هجالی تشکیل ایچین صوائت استعمال ایتیه رك (ا ، و ، ی) صا ـ ثلرینك منحصرأ حرف مد اولارق یازیلماسنی قبول ایتیشلردی ؛ واقعا قرآن کریمك تلاوتی خطادن مصون قالمق ایچین مؤخرأ حرکه ، نقطه ، سکون ، مد ، شده گبی اشارتله احداث اولونمش ایسه ده بونلر مصاحف شریفه به منحصر قالارق آثار عربیه ده تعمم ایدمه مشدر ؛ چونکه بو یوله اشارات قوللانا رق یازی یازمق پك چوق زمان صرفی مؤدی و خرده اشارتلرک وضع و تیشنده خطابه دوشولک آسان ایدی ؛ بناءً علیه بونلرک استعمالی آز چوق تجربه دن صوگرا ترك

واهمال اولونمش ویا لکیز نقطه لر محافظه ایدیله بیلمشدر . نقطه استعمالنده بیله حالا نه قادر مشکلاته تصادف اولوندی معلوماتدر .

ایشته بویولده کی صعوبتلره رغماً تورکجه یه تطبیق ایدیلن عرب اصول تحریری یدنجی عصره قادر دوام ایلهمش ایدی ؛ حرکلی یازی دخی بعضی مؤلفانده استعمال اولونویوردی . آثار قدیمه ننگ برچوغی « اولوب » یرینه « اُلُب » ، « اولورسه » یرینه « اُلرُسَه » شکلنده یازیلش کله لرله مالامالدر .

مملکت مزده تورکجه اولارق ایلك یازیلش اولان و بایزید کتبخانه سنده محفوظ بولونان تفسیر شریفدن حرکلی وهمان صائتسز تورکجه یازینگ نمونه سی آتیده گوسته ریلیدی :

« مسعودک قرائتلی، وجه ندررکه بویله اقد ... »

« دخی آنی کتره مکوک دخی سددن کسمکون مدة اوتز آی درر بوندن معلوم اوله که اقل مدة حل آلت آی درر »

صائتلر تورکجه یه تدریجاً گیره رک اسباب مختلفه ایله گیتدجه تعمم ایتمشدر؛ أزجله اوزان عروضیه ننگ قبولی املازنگ تاریخنده مهم تأثیرات گوسترمشدر : تورکجه ننگ مقصور اولان هالزندن بعضیلرینی وزنه تطبیق ایچین ممدود او قومق لزومی عربی حروف مدنگ قبولی استلزام ایلهمش ایدی :

امتوکی ساکا ویردم ای حیب

— سلیمان دده —

سانک اولماز می دو عالم ای شریف

— سلیمان دده —

باقه باقه اینه جکدر کوزوموزه قره صو

— فضولی —

ازل کاتبلری عشاق بختن قاره یازمشلر

— فضولی —

نه اولور یوزی قرا قولده خطادن غیری

— فضولی —

« حمزه ، طلحه ، گیبی عربی ، « خانه ، خسته » گیبی فارسی کله لرده های

رسمیه نك « جان ، جهان ، كلمه لرنده اولديغی گيی (ألف) ك ، « اوئك ، اولوالالباب ،
لفظلرنده گورولديگی وجه ايله (واو) ك مقصور حرکه لر ی ادا ایچین دخی استعمال
ایدیلش بولونماسی باعث جسارت اولارق صوائی مبادیده آنجاق اوزون هجالر
ایچین قبول ایدن ارباب قلم بالا آخره مقصور هجالك بمضیلرینی ده عینی صوائت ايله
یازمايه باشلامشله فقط بونلرك حذف و اظهارنده هیچ براطراد گوسته ره مشلردره :

ایشیتدیکنده شیرین شکر نوش

طمرلرنده قانی ایلدی جوش

— شیخی —

طورر کفر ايله طورماز ظلم ايله ملك

— شیخی —

دیرمش حکیم بلدیکم نسنه قالمادی

دنیا یی بلدی کندینی بیچاره بلدی

— روحی بغدادی —

دل ویرانه می یایسکده یقلم کتسم

— ثابت —

برماهدرکه بدر اولوب اقشامدن چیقار

— عدلی —

هرکیرن اول خانه یه کریان کیرر کریان چقر

— ضیا پاشا —

برطوتوشمش آتشم قرب وجوارمدن صقن

— فضولی —

امید نفع ايله جلب مضرت ایتمه صقین

— احمد —

ایاغك صاقه رق باصمه امان سلطانم

— ندیم —

۸۱۶ سنه سی ايله ۸۲۴ سنه سی آراسنده کوتاهی ده گرمیان اوغلی یعقوب چلی

طرفندن بنا اولونان مدرسه نك داخلنه مركوز بر كتابه دن ده شو كوچوك نمونه
گوسته ريلدى :

« ذكر اولن كويلرى حدلىرى سنورلريله وقف ايلدم اياس حريمى دخى اياس
اغلندن ستون آلام وقف ائدم بنلار دخى سلطان محمد قبول آتد رتب نشان وردى ،
توركجه يازينك تاريخى تعقيب اولونورسه مباديدن بوگونه قادار بيكلرجه مثالى
گوسترمك آسان اولان بونقصانلر ، اطرادسز قللر يالكيز صواثك حذف و اظهارنده
دگيل مبادله سنده ده گورولور : اُسكى توركجه ده مضموم هبالر كنير اولدينى حالده
پاى تحت تلفظى گيتدكجه تبدل ايده رك ا كثر ضمهر تلفظده كسره اولويوردى .
بوتكامل تلفظ نظر اعتباره آلينا يارق ياقين زمانلره قادار « بوزاغى ، قارشى ، انجى ،
تيلكى ، باشليجه » گيى برچوق كلمه لر املاى قديملىله « بوزاغو ، قارشو ، انجو ،
تيلكو ، باشلوجه » يازيلقده دوام ايديلشدر . املا مزك نقصانى بوندى عبارت قالسه يدى
شاين تشكر اولوردى ؛ لاكن عربى و فارسى كلمه لرك املا لرينى محافظه ده متعصبانه
براعتنا گوسته رهن قدامى مؤلفين توركجه كلمه لرى كميات مهمله دن عدايتدكلرى ايچين
كاه تلفظ قديمى نظر اعتباره آلاق ، كاه ممالك مختلفه تلفظ لرينى بربرينه قاريشدير مقده
برباس گورمه يه رك بوتون صواثى بك عندى تصرفانه اوغرا تمقندن چكيشمه مشلردر ؛
مثلا « قورو ، قوزو ، كوپرو ، لفظلرينى « قورى ، قوزى ، كوپرى » ؛ « گلمه مش ،
كرسته ، توركن ، دگيرمن ، گلن ، كلمه لرينى « كلامش ، كراسته ، توركان ، دكرمان ،
كلان » شكلنده ؛ « اوقلاوا » نى « اوقلاغو » ؛ « باجاق ، باصما ، بايراق ، بايرام ،
قابوق ، قاتم ، قاقاق ، قارغا ، مايغون ، ياغمور » لفظلرينى ده « بجاق ، بصمه ، بيراق ،
بيرام ، قبوق ، قتمر ، قچاق ، قرغه ، ميمون ، يغمور » صورتنده يازيور مشلردر .
همان عيى سنه ايچنده يازيلش كتابلرده بر كلمه نك برقاچ املا سنه تصادف ايديلير :
كوريشير ، كوروشر ، كورشير ، كورشير ، كوروشور ، كوروشور ؛ گيى .
صواثك حذفده و مبادله سنده گورولن بوتذبذب و اها لك صوامتده ده جارى
اولدينى گورولور . بونلرك برطاقيملىرى آراسنده لاعلى التعيين مبادلات اجرا
ايديلمكده در ؛ مثلاً « چوب - چوب ، قاب - قاب ، گيى كلمه لره بعضاً « پ » و بعضاً

«ب» ایله یازیلق صورتیه (ب، پ) حرفلری؛ «طونج - تونج» طوبراق - توپراق، نوعدن کله لر بعضاً (ت)، بعضاً (ط) ایله یازیلار (ت، ط) حرفلری آراسنده مبادله اجرا ایدیلدیگی گیبی آتیده کی مثاللردن بو مبادله نڭ داها نه گیبی حرفلر آراسنده اجرا ایدیلکده اولدینی ده آڭلاشیلیر.

(سوت - سود، یورد - یورت) گیبی کله لر بعضاً (ت) و بعضاً (د) ایله؛ (دالغه - طالغه، دوینغو - طوینغو) گیبی کله لر بعضاً (د) و بعضاً (ط) ایله؛ (گووهچ - گووهج، کرییچ - کرییج) گیبی کله لر بعضاً (ج)، بعضاً (چ) ایله یازیلدقلرندن بو حرفلر و (خیشیلتی - حییشیلتی، خایقیرمق - حایقیرمق - هایقیرمق)، (اوخ - اوح - اوه) گیبی کله لرده (ح، خ، ه) حرفلری بربرینڭ موقعده استعمال ایدیلکده در. بو مبادله نڭ برچوق کلاتده (ز، ذ، ظ، ض)، (ث، س، ص)، (ن، ڭ)، (ک، ی، و) حرفلری آراسنده در. جریان ایتکده اولدینی معلومدر. عینی صوتک بویه مختلف حرفلر ایله بر قاعده مضبوطیه تابع اولمق سزین اظهار ایدیله بیلمه سی شه سز لسان ایچین بویوک برتشوشدر. زمان اولویورکه (آتمق) کله سی (ن) ایله می (ڭ) ایله می، (قوص قوجه) و (آقساق) کله لرینی (س) ایله می (ص) ایله می یازمق لازم کله جگنده تردد حصوله گلییور؛ بناء علیه بو حرفلرک موقع استعمالی تعیین ایتک و صامتلرک مبادله سنده وقوعه گلن تشوشی ازاله یه چالیشمق ضروری ایدی؛ ایشته اصول املانڭ (صامتلر) قسمی بومقصد بقاء یازیلشدر.

*
**

صوائت و صوامتک پک قدیم اولان شو اطراد سزلغه نهایت ویرمک اوزره ۱۲۶۷ تاریخنده انعقاد ایتدیگنی یوقاریده ذکر ایتدیگمز انجمن دانشک تقریق حروف ایچین بعضی اشارات وضعی گیبی مقرراتی قبول عامیه مظهر اولامامش ایسه ده اوندن سوگرا شناسی مکتب ادب نڭ ارکانی طرفندن صوائتک لزومه گوره اظهاری و مبادلاتک تقلیلی یولنده گوسته ریلن تجدیدات عمومک رغبتی جلب ایتشدر؛ شوقادارکه بو تشبثلرده زمان گچدکجه غیر کافی گوروله رک صوائتک داها

زياده تكثيرينه دوعرو بر تمايل ظهور ايتديگندن بعضى اطرادسزقلقرا، افراطلر، تناقضلرده باش گوسترمش وتوركجه كلهلرك املالرى مادتا هر كسك ايسه ديگي گيبي يازيلا بيله جگي اعتقادى ظهور ايله مشدر ، بونك بويه اولماسى مداوله افكارك ، عقد اجتماعك ، مباحث علميه نك ممنوع بولوندينى بر دوره گوره طيبي ايدى ؛ مع مافيه افراطلرورلردن قطع نظر ، جدى ادبا ومحررين ايله اهل لسان بويه بر هرچ مرج آراسنده بيله املای لسانده اعتدالى محافظه ميه موفق اولمشلردر .

املا مزك صفحات تكاملى حقنده ويريلن شو معلومات مجمله دن صرف و املا انجمنك بر طرفدن ناصيل توارثات قديمه ، ديگر جهتنن نه يولده تمايلات جديده قارشيسنده قالدینی آگلاشيلير . بوتشوشلر ايچنده چالشمش اولان انجمن ، مقرراتى « اصول املا » ناميله جمع ايله دكدن صوكرا املا حقنده قبول ايتديگي اساساتك بر كره ادبا ومحررينك نظر تدقيقنه عرضى مناسب گورمش وبوملاحظه معارف نظارت جليله سنجه دخى تصويب ايديلكله ايلك طبع اولونان يوز نسخه دن عبارت اصول املا رساله سندن برر نسخه سنى مملكتك افاضل ادبا ومحررينه ومسائل لسانيه ايله توغل ايدن معلمين ايله بعضى ذوات محترمه يه بالتقديم مطالعه لرينى استفسار ايله مشدر . آلتنا بيلن مطالعه نامه لرده جالب دقت گورولن نقطه لوك واعضاي انجمنجه ده ايلك اصول املا رساله سنده كي مقرراتدن بر طاقيمى حقنده هنوز قطعياً ازاله ايديله مەمش اولان ترددلرلك حلى ضمننده املا مسئله لرينك يكي باشدن تعميقنه ابتدار ومطالعه مخصوصه لرى شايد استفاده گورولمش اولان بعضى ذوات محترمه انجمنجه دعوتله رايلىرى تكرار استكناه ايديله رك او كا گوره يكدن تعديلات لازمه بالا جرا « اصول املا رساله سى » نه شكل قطعيت ويريلمشدر . بناء عليه رساله ده مندرج موادك بروجه آتى تشریح وايضاخه ابتدار اولونور .

صائتلىك استعمالىدە اتباع اولونان اساسات و نظريات

تورك اقوامى لسانلىرىنى حروف عربيه ايله تىخىرە باشلاشقانلىقىنىڭ سوغرا ايكى اصول املا تعقيب ايتىشلاردىن : بى شىرقىدە چاغاتاي ، دىگرى غەربىدە سىلچوقى. آنادولونىڭ ايلك فاتىھلىرى اولان سىلچوقىلارنىڭ فتوحاتى تعقيب و توسيع ، مىدىتلىرىنى استىخلاف و اكالىدەن عثمانلىلاردا سىلچوقى املاسىنى تىكامل ايتدىرەرك ، شىمىدىيە قادار اطرافىلە تىدوين ايدىلەشش اولمىقلە برابر ، كىندى باشىتە حقيقى بر اصولە تابع اولان بزم املامىزى وجودە كىتىرىشلىرىدۇر .

مقدمەدە بعضى امثله ايرادىلە كوستەرىلىش اولان ايلك املا نمونەلىرى سىلچوقىلاردىن توارت ايتىدىگىز املانىڭ شىكل اصلىسى ، دىگر مىثاللىرىدە التى عصرلىق تىكاملى حقىدە بىر فىكىر وىرمەيە كافىدۇر .

املامىزنىڭ قواعد اساسىيەسىنى بۇگونكى ادبى لساندىن استىخراج ايتىمىڭ مقصدىنى ھىد ف اتخاذايدەن اتىجىم تفحصاتىنە حروف حركەتنىڭ نەلەردە تىخىر و اثبات و نەلەردە حذف و اھمال ايدىلىدىگىنى آرامىقلە مابشرت ايدەرك صوائىتىڭ اڭ زىادە جواھىر كىلاتدە اظهار ، لواحقىدە و لواحقى ماقبلندە ايسە حذف اولوندىغىنى تىحقىق و مىشاهدە ايلەشىدۇر . بۇكلا بىنا ئاساسات املايىيەنىڭ تىبىندە جواھىر كىلات ، لواحقى و لواحقى ماقبللىرى آيرى آيرى تىحقىق اولونارنىڭ قاعدەلىرى بونقاط نظرى كۆرە وضع و تىدوين ، بىدە صوائىتىدىن ھىرىنىڭ صور استىعمالى تىقريب و تىعين ايدىلىشىدۇر .

جواھىر كىلاتدە صوائىتىڭ استىعمالى

بىراھىر كىلمات — معلوم اولدىغىنى اوزىرە ، التىصاقى بىر لسان اولان تورىكەدە اصل اولان بىر لفظە بىر طاقىم «لواحق» انضمامىلە او كىلەنىڭ مىناسى تىقىر ويا

صور تصرفیه سی تشکیل اولونور. « جوهر » تعبیری بالعموم لواحقدن آزاده اولان اصل کلمه منحصردر. فعللرده اصللره « ماده اصلیه » نامیده و بریلیر : طاش ، کدی ، بول ، دار ، بن ، سن ، گوز ؛ بول ، دور ، قال ، گیت ، ویر گیی .

جواهره و مواد اصلیه علاوه ایدیلن لاحقهلرایسه آتیده ایضاح ایدیله جگی وجه ایله ایکی قسمدر :

بر قسمی صیغ أفعالک تصرفیه، احوال اسمک تشکیله و کلماتک معنالرینه بعضی خصوصیتلر علاوه سنه خادم اولان و عمومیتله استعمالی قیاسی بولونان لاحقهلردرکه بولنره « لواحق تصرفیه » نامی ویریلشدر . ایکنجی قسمی ایسه سماعی اولارق بعضی جوهرلره علاوه ایدیلوب بر کلمه دن دیگر بر کلمه تشکیله خدمت ایدهن لاحقهلردرکه بولنرده « لواحق اشتقاقیه » تسمیه اولونمشدر .

لواحق تصرفیه نك استعمالی عمومیتله قیاسی اولدینی گیی ، گرک کندیلرنده و گرک جوهرلره حین التحاقده ماقبللرنده بولونان حرکه لر دخی أ کثریتله برقاعده ثابت و مطرده یه تابعدر . لواحق اشتقاقیه ایسه تمامیه سماعی و حرکه لری قانون آهنگک قیاس تلفظیه غیر متوافق بولونمقدهدر .

تورکجه کلمه لرک حرکاتنده قطعیتله حاکم اولان قانون آهنگک ایمجانجه مقداری محدود و معین پک آزکله مستثنا اولارق - اصلی اولسون، مشتق اولسون - هر کلمه نك بوتون حرکه لری خفت و ثقلتجه برنجی هجانک حرکه سنه تابع اولور. قانون آهنگک قیاس تلفظی ایسه ، لاحقهلرک کندیلرنده و ماقبللرنده بولونان حرکه لر خفت و ثقلتجه مطرداً جوهرک حرکه سنه تابع بولونمقله برابر، جوهرک حرکه سی ضمه ایسه ضمه مقبوضه، فتحه و یا کسره ایسه کسره اولمق قاعده عمومیه سندن عبارتدر. ایشته لواحق تصرفیه ده - یالکیز فعل مضارع تشکیله خادم اولان « ر » و فرع فعل تشکیله خدمت ایدن « ن » و أعداد توزیعیه تشکیلنده قوللانیلان « ر » لاحقهلری مستثنا اولارق - عمومیتله بوقاعده حکمفرمادر . حال بوکه لواحق اشتقاقیه ده بوقاعده مطرداً جریان ایتمه مکدهدر ؛ مثلاً « یات » ماده سندن مشتق

« یاتیق ، کله سنده » ق ، ك ماقبلنده کی حرکت ، ذ کراولونان قیاسه موافق دوشدیگی حالده ، عینی ماده دن مشتق اولان « یاتاق » کله سنده « ق ، دن اولکی حرکت سماعی اولارق کلمشدر . ایشته بو فرق مهمه مبنی ، کندیلرنده و ماقبللرنده کی حرکتلر قانون آهنگك قیاس تلفظنه مطرداً توافق ایتمین لواحق اشتقاقیه نك داخل اولدینی کلمات مشتقه ایله مضارع و نونلو فرع فعل صیغهلری و أعداد توزیعیه املا نقطه نظرندن جواهر کلمات ماهیتده تلیق ایدیلشدر .

فعللرده دخی بونك بر نظیری موجوددركه اوده ماده اصلیه بنای فعلی تعدیه خادم بعضی لواحق علاوه سیله تشکل ایدن متعدی ، مجهول ، مشارکت ، مطاوعت گیبی اشکال افعاله گورولور . بناء علیه « ماده اصلیه » تعیری اصل جوهر فعله حصر ایدیلرک مصدریت أداتی اولان « مك ، مق » قالدیریلدقن صوگرا قالان مادهیه « ماده فعل ، نامی ویریلشدرکه کلمات مشتقهیه مقابل اولارق بونلر دخی املا نقطه نظرندن جوهر ماهیتده تلیق ایدیلشدر .

مثلاً « بول - مق ، بولدور - مق ، بولدورت - مق ، بولون - مق ، بولوندور - مق ، بولوش - مق ، بولوشدور - مق الخ . » مصدرلرینك اصل جوهری « بول » اولدینی حالده هر برنده ماده فعل دگیشهرک « بول ، بولدور ، بولدورت ، بولون ، بولوندور ، بولوش ، بولوشدور الخ . » اولویور . بوتون بوماده فعللر ، املا نقطه نظرندن ، ماهیت جوهریه بی حائرعداولونمق ایجاب ایدر . زیرا « بولدر ، بولدورت ، بولش ، بولندر ، بولن ، بولشدر » صورتنده تحریرلری برچوق التباساته محل ویریر . اسم و صفتلردن اشتقاق ایدن مصدرلرک ماده فعللری دخی سماعاً حرکتلندیگندن کذلک جوهر ماهیتده عد اولونمشدر : مورارتمق ، ادیلماق ، کوچولتمک ... گیبی . چیقار ، قورتار ... گیبی سماعی متعدیلرک مادهلری دخی بوقیلدندور .

ماده فعللر صورت عمومیه ده جوهر ماهیتده عد اولوندیغندن « سویلمک ، سوسلمک ، گنجلشمک ، خفیلمک » گیبی مصدرلرک موادینی « سویلت ، سوسلن ، گنجلش ، خفیلت » صورتنده « . » سز یازمق جهتی اختیار اولونارق قاعده

عمومیه استثنای علاوه سنه محل گورولمه مشدر . ایشته ، اصول املا رساله سنده « جوهر » و « ماده اصلیه » ، « کلمات جوهریه » و « ماده فعل » ، تعبیر لریله بوانوع مختلفه اشارت ایدیلک ایسته نیلمشدر . جوهر علی العموم کلماتک ، ماده اصلیه یالکیز فعللرک جذر اصلیرینه دلالت ایدر . کلمات جوهریه مشتقاتدن ومضارع ونونلو فرع فعل صیغه لرندن واعداد توزیعیه دن ، ماده فعللرده بوتون صیغه آمریه لرذن عبارت اولوب بونلرده املا نقطه نظرندن جوهر ماهیتده تلقی اولونورلر .

مباهر کلمانه صوائت — املا مزده صوائت ، متبادی بر تکامل تعقیب ایدرک جواهر کلماتده عصر آ بعد عصر تکثر ایتمکه برابر بر چوق کله لرده یننه حذف واهمال اولونمش ، دیگر بر چوق کله لرده مبادلاته دوچار اولا گلمشدر . بو حذف ومبادله لرک قاعده عمومیه شککنده تجلی ایدر بیلنلری تحری اولونارک بعضی نتیجه لره دسترس اولونمشده ده هیچ برنده کلی دینیه بیله جک براطراد گورولمه مشدر .

املا قیدیمه اُک زیاده مطردگیب کوزه چاربان قاعده حذف — ضمه ویا فتحه ایله متحرک — ایکی هجای متوالینک برنجیسنده واوک ویا اَلْک یازیلما سیدر . « کور ، قیون ، صفوق ... الخ ، چتال ، قباق ، یتاق ... الخ » کله لرنده اولدینی گی . فقط بواصول حذف دخی برقاعده عمومیه حالنی اکتساب ایتمه مشدر . فی الحقیقه ایلک صائتک حذفی ضمه ویا فتحه ایله متحرک ایکی هجای متوالینی حائز کله لره منحصر طوتولمایور ؛ برنجی هجاسی فتحه ، ایکنجی هجاسی ضمه ویا کسره اولان کله لره دخی تشمیل ایدیلرک مثلاً « قابوق ، یاغمور ، قایی ... الخ » کله لری ، طبق « قیون ، بلغور ، قیو ... » کله لری گی « قابوق ، یغمور ، قیو ... » شکللرنده یازیلیوردی . بوقاعده حذفک اطرادینی اخلا ایدن احوال بوندن عبارتده ده گیلدر . ایلک هجاسی کسره ایکنجیسی فتحه ثقیله ایله متحرک اولان کله لرده برنجی هجاک « ی » سی حذف ایدیلرک « چیا ، یچاق ، چیلایق ... الخ » کله لری « قیا ، یچاق ، قرتال ... الخ » کله لریله عینی املاده اولارق « چیا ، یچاق ، چیلایق ... » شکلنده تحریر

ایدیلیور، دیگر طرفدن ایسه «کوچک، چوجق، صوجق، قولتق، کومش الخ...»، کلهلرینک برنجی دگیل، ایکنجی صائترلی، یاخود «بغداق قرال، بلغار، صکره... الخ» کلهلرندە اولدینی گیی ایکنجی هجا صائته مشابه اولماقله برابر یینه برنجی هجا صائترلی حذف ایدیلیوردی. بو اطرادسزلقلره اُشکال فلیه واشتقاقیه دن تولد ایدەنلرده انضمام ایدەرك قاعدەنک ماهیت عمومیەسی بوس بوتون زائل اولمشدر. مثلاً: «کومور، کلهسی» «کهور» شکلندە یازیلدینی حالده حرکات وسکنانده تمامیلە بوکا مشابه اولان «کورور، چوکوک، یودوم، کلهلری» «کورر، چوکک، یودم» شکلندە یازیلقدە ایدی. ایشته بوتون بو اطرادسزلقلر املاى قديمك اُك مطرد قاعدۀ حذفی بیلە تمامیلە حکمدن اسقاط ایتکده در.

املاى قديمده تصادف اولونان حذفلرک برشکلی ده عربینک «فاعل» وزنندەکی کلهلری تقلید ایدیلشجه سنە «ساقز، قاصق، چاقز، باقر، چالم، قاتق، آچق...» صورتندە گورولمکده در.

حال بوکه بوشکلده اولان «صاریق، یازیق، چاریق...» گیی کلهلردە «ی، صائتی بالاخره اظهار ایدیلدیگندن بوقاعدۀ حذف دخی اطراددن محروم قالمشدر. مسرودات آنفەدن آکلاشیلیورکه املا مزك تکاملی بدایتندە بر «حرکه دورەسی» گچیرمشدر. خلقتک آلرنندە دولاشان، آنادولومزدە بک چوق اوقونان حرکهلی کتابلر حرکه صفحە سنک حالا ذی حیات شواهدیدر.

بو دورەنی بر «وزن دورەسی» تعقیب ایدەرك بو دە برنجیسیلە مختلطاً برخیلی زمان دوام ایتمشدر. صوگ زمانلرە قادار امتداد ایدەن واملاى رسمی نامنی آلان بو دورەدە تورکجه کلهلر عربینک اوزاننه مشابه برطاقیم اُشکال معینە ایله یازیلماه باشلامش وبالطبع اوزان عربیەدە گورولن مشکلات قرائت، برلرزم علمی اولمادینی حالده، تورکجه کلهلردەدە تحذت ایتمشدر. فقط بومشکلات قارشینندە قالان بعضی ارباب قلم کلهلریمزک ماهیتنی واشتقاقنی دوشونمکدن خالی قالایارق مختلف تاریخلردە کلموی اصلاحاتە گبریشمش، وصائترک پی در پی اظهاریلە املاى لسانی عربینک تأثیراتندن قورتارمایه چالیشمشلردر.

بوگبی تشبثلرک نتیجہ سی اولارقاملارمزلوم یکنی بردورہیہ داخل اولمشدرکہ
بوکا « صائت دورہ سی » دیمیلدر .

بوصوگ دورہ دخی دیگرلری قادار قاریشیددر . چونکہ برطرفدن برچوق
کلہلرہ صائت گیردیگی حالده دیگرطرفدن یازی یازانلرک برچوقلری محافظہ کارقلرندن
آیریلماقمده درلر . املای حاضرک استناد ایتدیگی اساسات ارباب لسان طرفندن
هنوز لایقلہ توضیح ومدافعہ وجودہ گتیریلن تجدداتک قواعدی اراہ
ایدیلہ مش اولدیغندن هرکس طرفندن تطبیق اولوناماقده وبوندن دولای انتشار
ایدن یکنی ائرلرده دخی عینی کلہنک مختلف املالریہ تصادف ایدیلکده در .
انجمنجہ املای لسانک واصل اولدینی دورہ صوتیہنک ایجاباتی بالطبع نظر اعتبارہ
آلیندینی گبی دورہ وزنیه مخصوصانندن اولہرق جواہر کلانده گورولن حذف
صوائتک تعمیم وتشمیلی گبی برافراطدن دخی توقی ایدیلشدر .

فی الواقع یوقاریده اراہ اولوندینی اوزرہ ، آرتیق بوگون « ا ، و ، ی »
صائترینک جواہر کلانده کافی السابق حذفہ امکان اولمادینی گبی اساساً بویہ بر
املانک مشکلات عظیمہ سی دخی معلومدر . بناءً علیہ انجمن جواہر کلانک
بوتون ہجالرنده « ا ، و ، ی » صائترینک اظہاری اساسی قبول ایتدی . شو
قادارکہ « بر ، بز ، سز ، در ، دخی » کلہلرینک ، صائترلی عموماً اہال اولونقمده
بردوام اولدیغندن انجمنجہده بو استتنا تصویب اولونمشدر .

مراہر کلانہ « ہ » صائتی — بو صائت وقیلہ عربی وفارسی املالرہ تبعاً
« کمنہ ، نسنہ ، اشتہ » گبی یالکیز کلہ نہایتلرنده یازیلارقی باش واورتا ہجالردہ
تصرف ایدیلردی . بو تصرف زمانہزہ قادار دوام ایتدیگندن ہان بوتون کلہلرک
صوگنہ تصادف ایتمہین فتحہ خفیفہلر صائتہز یازیلقمده در . آنجاق صوگ سہلردہ
ایکیدن زیادہ ہجالی کلہلرک توالی ایدن فتحہ خفیفہلرندن اورمادہ کنی اظہاردہ
برتمایل حاصل اولمش ومثلاً ، « کلہبک ، کوستہبک ، بیلہزیک » کلہلری
اسکیدن « کلہک ، کوستہک ، بیلزیک . . . » شکللرنده یازیلدینی حالده آرتیق بوگون
قراقی اشکال ایدن بو طرز املا ترک ایدیلشدر .

انجمن برطرفدن «ه» صائتک تصرفده مرغی گورولن تعامل قدیمی و بو تصرفدن آله ایدیلن فوائدی، دیگر جهتدن مذکور صائتک تسهیل قرائت ایچین اورتا هجارد هظهاری خصوصنده کی تمایل حاضری نظر اعتباره آلدی : صوامت خفیفه نك فتحه علامتلینی اھال دیمك بو صامتلك حرکة طبعیه سنی فتحه خفیفه اعتبار ایتك دیمكدر ؛ فقط هجانر دایما بر صامتلی اولمایوب ایکی و اوچ صامتلی دخی اولاییلدکرندن توالی ایدن صوامت خفیفه نك هجانره تفریق ، و بو تصرفله هجانرك دوغرو اوله رق قرائتلی ممکن اولماز . مثلاً دورت صامتلی اولان «كلك» کله سنده بو صامتله اوچ ویا ایکی هجایه تفریق ، و کله ده «كه - له - بهك» ویا «كل - بهك» صورتلرنده قرائت اولونایلیر . برنجی و اوچنجی هجانرده «ه» صائی حذف ، ایکنجی هجاده اظهار ایدیلدیگی تقدیرده ایسه کله «كلهك» شکلی آلیرکه بونك «كه - له - بهك» دن باشقا صورتله اوقونماسی قابل دگیلدیر . او حالده اوچ هجایه تفریقلی ایجاب ایدن دورت صامتلی کلهلرك دوغرو اوقونمالری ایچین ایکنجی هجایه عائد «ه» لری اظهار ایتك لازمدر .

«گرچك، كسمك» گیی ایکی هجالی و فقط دورت صامتلی کلهلرك املاسنه گنج ه بونلرك املای قدیملیله صائتسز اولارق یازیلماسی موافق عد ایدیلشدر . چونكه «گرچك، كسمك...» کلهلرینك اوچ هجا تشکیل ایتهلری لازم کلسه یدی ایکنجی هجانرنده «ه» اظهار اولونا جقدی . یالکیز لسانمزده اوچ صامتلی هجانرده موجود اولدیغندن دورت صامتلی کلهلرده ایکنجی هجانك بو اوچ صامتلی هجانلردن اولماسی احتمالی واردر . بو احتمال اوزده دینه اوچ صامتلی هجانرك ماهیلری تدقیق اولونارق بونلرده مطلقاً «سرت، اورت، قورد، كورك، قورق...» و «صالت، آلت، قالت...» و «دینج، سهوینج، فیشنك» کلهلرنده اولدینی گیی ایکنجی صامتك «ر، ل، ویا «ن» و اوچنجیسنك «ت - د»، «ك - ق» ویا «ج - چ» اولدینی آکلاشیلش و صوك درجه محدودالمقدار اولان بو کلهلرك «ر، ن، ل» و «ت - د، ك - ق، ج - چ» حرفلرینك دلالتی و معنا قرینه سی ایله قرائتلینه سهولته آلیشیلاجنی تظاهر ایتش اولدیغندن موجودیتلری املانك مذکور قاعده کله سنی اخلاله سبب کافی عد اولونماشدر .